

S|OM

**Sivilombudsmannens forebyggingsenhet
mot tortur og umenneskelig behandling
ved frihetsberøvelse**

BESØKSRAPPORT

**Steder for
frihetsberøvelse
på Gardermoen
22. april 2015**

Sivilombudsmannen

Besøksadresse
Akersgata 8 (inngang Tollbugata)
Postadresse
Postboks 3 Sentrum, 0101 OSLO

Telefon 22 82 85 00
Grønt nummer 800 80 039
Telefaks
postmottak@sivilombudsmannen.no

Romerike politidistrikt
Gardermoen politistasjon
Postuttak
2001 Lillestrøm

S | O M

Politiets utlendingsenhet
Utreisesenteret
Postboks 8102 Dep
0032 Oslo

Tollregion Oslo og Akershus
Kontrollavdelingen Stab
Postboks 8122 Dep
0032 Oslo

Vår referanse
2015/1233

Deres referanse

Vår saksbehandler
Johannes Flisnes Nilsen

Dato
15.06.2015

OVERSENDELSE AV RAPPORT ETTER FOREBYGGINGSENHETENS BESØK TIL GARDERMOEN

Det vises til Sivilombudsmannens besøk til Gardermoen 22. april 2015, gjennomført av forebyggingsenheten mot tortur og umenneskelig behandling ved frihetsberøvelse.

Vedlagt følger rapporten fra besøket. Sivilombudsmannen ber om å bli orientert om oppfølgingen av rapportens anbefalinger innen medio august 2015.

Romerike politidistrikt, Politiets utlendingsenhet og Tollregion Oslo og Akershus bes om å utforme sine svarbrev slik at de kan offentliggjøres. Dersom brevene inneholder opplysninger som ikke kan gjøres offentlig kjent, bes det om at dette opplyses om og at det sendes en sladdet versjon av brevene som kan offentliggjøres. Det bes om at hjemmel for å unnta opplysningene oppgis. Med mindre annet er opplyst, vil det bli lagt til grunn at brevene kan offentliggjøres i sin helhet.

Aage Thor Falkanger
sivilombudsmann

Helga Fastrup Ervik
kontorsjef
forebyggingsenheten

Kopi til:
Justis- og beredskapsdepartementet
Politidirektoratet
Toll og avgiftsdirektoratet
Finansdepartementet

Innhold

1	Om Sivilombudsmannens forebyggingsmandat.....	1
2	Sammendrag	1
3	Gjennomføring av besøket	3
4	Steder for frihetsberøvelse på Gardermoen	3
4.1	Utreisesenteret ved Oslo Lufthavn Gardermoen	3
4.2	Politiposten på Oslo Lufthavn Gardermoen	6
4.3	Tollvesenets lokaler for tilbakeholdelse på Oslo Lufthavn Gardermoen	6
4.4	Gardermoen politistasjon.....	8

1 Om Sivilombudsmannens forebyggingsmandat

På bakgrunn av Norges tilslutning til tilleggsprotokollen til FNs torturkonvensjon er Sivilombudsmannen gitt et eget mandat for å forebygge tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.¹ Det er opprettet en egen forebyggingsenhet ved Sivilombudsmannens kontor for å gjennomføre mandatet.

Forebyggingsenheten foretar regelmessige besøk til steder der mennesker er fratatt friheten, for eksempel fengsler, politiarrester, psykiatriske institusjoner og barnevernsinstitusjoner. Besøkene kan være varslede eller uvarslede.

På bakgrunn av besøkene skal det avgis anbefalinger med sikte på å forebygge tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.

Sivilombudsmannen, ved forebyggingsenheten, har adgang til alle steder for frihetsberøvelse og til å føre private samtaler med personer som er fratatt friheten. Videre har enheten tilgang til alle nødvendige opplysninger av betydning for forholdene under frihetsberøvelse. Under besøkene søker enheten å avdekke risikofaktorer for krenkelse gjennom egne observasjoner og samtaler med de berørte. Samtaler med de frihetsberøvede er særlig prioritert.

I arbeidet med å ivareta forebyggingsmandatet har Sivilombudsmannen også utstrakt dialog med nasjonale myndigheter, sivilt samfunn og internasjonale menneskerettighetsorganer.

2 Sammendrag

Sivilombudsmannens forebyggingsenhet besøkte Gardermoen 22. april 2015. Formålet med det uvarslede besøket var å kartlegge alle steder for frihetsberøvelse på Gardermoen, med et særlig fokus på lokalene som disponeres av Politiets utlendingsenhet (PU). Besøket var uanmeldt.

Forebyggingsenheten besøkte først de midlertidige lokalene til PUs Utreisesenter inne på flyplassområdet. Utreisesenteret hadde ingen ordinære celler. Det var innredet et lokale som lignet en ordinær ventehall på en flyplass, ment for kortvarige opphold før uttransportering. Venterommet ble tatt i bruk like etter enhetens besøk. Selv om de skriftlige rutinene for venterommene fremstod som tilfredsstillende, ble det pekt på at den muntlig beskrevne rutinen med å unnlate kroppsvisitasjon ved avkledning burde fremgå av lokal instruks.

Etter besøket ble det innhentet en oversikt over bruken av tvangsmidler for april 2015, både ved opphold på Utreisesenteret og ved uttransport. Det ble ikke benyttet tvangsmidler på Utreisesenteret i dette tidsrommet. Når det gjaldt bruk av tvangsmidler under selve uttransporten, oppgav PU at denne informasjonen ikke lagres på en slik måte at man kan hente ut statistikk. Informasjonen må hentes fra rapportene som utarbeides ved den enkelte uttransport. En gjennomgang av disse rapportene viste at tvangsmidler ble benyttet i femten tilfeller av til sammen 98 ledsagede uttransporter i 2015. Enheten merket seg opplysninger som tyder på at to personer var påført strips under en lengre flytransport. Selv om slik bruk er tillatt i henhold til uttransporteringsinstruksen, fremstår praksisen som lite heldig, blant annet av sikkerhetshensyn. Enheten påpekte behovet for å lage en løsning for bedre dokumentasjon og etterfølgende kontroll.

¹ Sivilombudsmannsloven § 3 a.

Det ble også gjennomført et besøk til Romerike politidistrikts post inne på Oslo Lufthavn Gardermoen, inkludert tre venterom som dels disponeres av PU. Venterommene brukes ved forberedelser til bortvisninger, utvisninger, ved asylregistrering eller før uttransportering. De tre venterommene disponeres også av PU, etter avtale med politidistriktet. Politiet opplyste at sittediden som regel er kort (en-to timer), men opphold inntil tolv timer kunne forekomme.

Enheten besøkte også Tollvesenets lokaler på Gardermoen flyplass, som ligger vegg i vegg med politiposten. Tollvesenet har tre venteceller på fire-seks kvadratmeter. Personer holdes normalt ikke tilbake lenger enn i en-to timer. I løpet av de siste tre månedene hadde tre personer hatt opphold utover fire timer i Tollvesenets lokaler. Enheten pekte ellers på at et fremlagt informasjonsskriv inneholdt formuleringer som etterlot et inntrykk av at tollvesenet hadde videre fullmakter til kontrollundersøkelser enn det som er tilfelle etter gjeldende regler.

Avslutningsvis besøkte enheten Gardermoen politistasjon, som befinner seg ca. 500 meter fra terminalbygningen ved Oslo Lufthavn. Politistasjonen er underlagt Romerike politidistrikt og har seks glattceller. Ledelsen i Romerike politidistrikt har ved flere anledninger uttalt at denne arresten ikke er i bruk. Etter en befaring konstaterte enheten likevel at det fantes en innsatt i arresten. Stedlig ledelse var ikke informert om innsettelsen. Dokumentasjon som ble innhentet i etterkant viste at det hadde vært 19 innsettelse i 2015 frem til besøkstidspunktet, inkludert flere som var overnattinger. Videre fant enheten et informasjonsskriv på veggen i arresten med formuleringer som var uforenlige med lokal arrestinstruks.

Cellene var på om lag seks kvadratmeter. De manglet en tydelig fargekontrast mellom gulv og vegg, og var malt i en mørk gråfarge. Ingen av cellene hadde tilgang til klokke. De manglet også dagslys, til tross for at arresten befant seg i første etasje. Under befaringen noterte enheten også at det i mottaksrommet (inkvireringsrommet) bak en brisk langs veggen var montert metallstrenger med ringer for feste av håndjern.

På bakgrunn av besøket fant forebyggingsenheten grunn til å gi følgende anbefalinger:

- Det bør sikres en systematisk og samlet registrering av tvangsmiddelbruk under opphold på Utreisesenteret og ved uttransportering.
- Det bør inntas en presisering i lokalt instruksverk om at visitasjon ikke er ment å innebære full avkledning.
- Tollmyndighetene bør endre informasjonsskrivet om røntgenundersøkelse slik at det fremgår klart at det er frivillig om man vil benytte spesialtoalett etter reglene i tollforskriften.
- Politiets stedlige ledelse bør sikre at man til enhver tid har full oversikt over bruken av sekundærarresten på Gardermoen. Ansvarsforhold og regler dersom annen politimyndighet låner arrestkapasitet, bør klargjøres.
- Det bør iverksettes tiltak som sikrer at bruken av arresten er i tråd med instruksverket.
- Politiet anbefales å oppgradere cellene slik at de får en mer human utforming. Det bør installeres klokke på alle cellene.
- Politiet bør fjerne metallringene som er fastmontert i veggen i mottaksrommet.

3 Gjennomføring av besøket

Sivilombudsmannens forebyggingsenhet besøkte Gardermoen 22. april 2015. Formålet med det uvarslede besøket var å kartlegge alle steder for frihetsberøvelse på Gardermoen, med et særlig fokus på lokalene som disponeres av Politiets utlendingsenhet. Besøket var uanmeldt.

Forebyggingsenheten besøkte først de midlertidige lokalene til Politiets utlendingsenhets Utreisesenter, som ligger inne på flyplassområdet. Det ble gjennomført et kort møte med den tilstedeværende ledelsen og en befaring av lokalene. I etterkant ble det innhentet skriftlige rutiner for driften og lokalt instruksverk.

Det ble også gjennomført et besøk til politiposten på Gardermoen flyplass, hvor enheten befarte Romerike politidistrikts lokaler, inkludert tre venterom som dels disponeres av Politiets utlendingsenhet. Enheten besøkte også Tollvesenets lokaler på Gardermoen. Det ble gjennomført et møte med seksjonsledelsen, en gjennomgang av Tollvesenets rutiner ved grensekontroll og en befaring.

Avslutningsvis besøkte enheten Gardermoen politistasjon, som har status som sekundærarrest for Romerike politidistrikt. Det ble gjennomført et møte med politistasjonssjefen og en befaring i arrestlokalene.

Under besøket deltok følgende personer fra Sivilombudsmannens kontor:

- Helga Fastrup Ervik (kontorsjef, jurist)
- Johannes Flisnes Nilsen (rådgiver, jurist)
- Caroline Klæth Eriksen (rådgiver, kommunikasjonsmedarbeider)

4 Steder for frihetsberøvelse på Gardermoen

4.1 Utreisesenteret ved Oslo Lufthavn Gardermoen

Politiets utlendingsenhet (PU) etablerte fra januar 2015 et eget Utreisesenter i nærheten av terminalbygningen på Oslo Lufthavn Gardermoen. Utreisesenteret benyttes til utreisekontroll og uttransportering av utenlandske statsborgere som er utvist fra Norge.

Utreisesenteret har overtatt ansvaret for transitt-tjenesten på Gardermoen («OSL-tjenesten») fra Politiets utlendingsinternat på Trandum. Ansatte ved Utreisesenteret har heretter ansvaret for å sikre en verdig, human og sikkerhetsmessig forsvarlig uttransportering.² Utreisesenterets oppgaver omfatter henting av utenlandske statsborgere fra fengsler, arrester, asylmottak og Trandum utlendingsinternat, gjennomføre motivasjonssamtaler, utreisekontroll og uttransport med ledsagelse. Utreisesenteret er underlagt PU og har ansatt 67 personer og en avdelingsleder. Ifølge det opplyste var noen av de ansatte fortsatt under opplæring.

På besøkstidspunktet holdt Utreisesenteret til i midlertidige leielokaler, i påvente av budsjettmessige avklaringer fra Justis- og beredskapsdepartementet. Bygningen bestod hovedsakelig av kontorer for

² Politiets utlendingsenhet, Instruks for gjennomføring av uttransporteringer (Uttransporteringsinstruksen), 22. oktober 2012, godkjent av Politidirektoratet.

de ansatte, uten ordinær cellekapasitet. Etter det opplyste pågikk diskusjoner om å etablere en døgnenhet med 18 rom/celler med mulighet for dublering til bruk for Utreisesenteret.³

I mellomtiden hadde politiet innredet et større rom i lokalet som et ventested i påvente av uttransportering. Venterommet var planlagt tatt i bruk kort tid etter forebyggingsenhetens uanmeldte besøk. Det ble opplyst at PU inntil da hadde benyttet tre venterom ved politiposten på Gardermoen, som disponeres etter avtale med Romerike politidistrikt (se punkt 4.2 nedenfor).

Rommet hadde likhetstrekk med en ordinær ventehall på en flyplass med skranke for personalet og sitteplasser langs veggene. Dusj og toalett var tilgjengelig i tilstøtende rom. Rommet var ikke ferdig innredet, og ifølge den tilstedeværende ledelsen var det planlagt å plassere automater for drikke, noe tørrmat samt en TV i venterommet. Videre skulle det settes opp lydisolerende bilder på veggene for å dempe støy. En mindre del av lokalet var atskilt fra resten med flyttbare skillevegger for å gi anledning til skjermede samtaler ved behov.

Når venterommet tas i bruk skal det iverksettes et konstant og tilstedeværende tilsyn av lokalet, med minst to ansatte i rommet.⁴ Det må foreligge en pågripelsesbeslutning eller fengslingskjennelse før innsatte kan plasseres i venterommet i Utreisesenteret.

Ifølge ledelsen var utgangspunktet at det ikke skulle sitte mer enn 20 personer av gangen i venterommet. Det ble presisert at situasjonen ville bli gjenstand for en kontinuerlig sikkerhets- og risikovurdering. Særlig krevende personer skal ikke plasseres i venterommet.⁵ Dersom noen blir utagerende under opphold i venterommet skal vedkommende plasseres i kjøretøy som en midlertidig løsning. Dersom situasjonen vedvarer og det er sannsynlig at utsendelsen blir avbrutt, skal det vurderes (gjen)innsettelse på Trandum utlendingsinternat. Politiet opplyste at barnefamilier ikke skal være i venterommet sammen med andre, og at de eventuelt hentes fra Trandum og kjøres rett til gate. Dette siste fremgikk ikke av de interne retningslinjene. Enslige mindreårige personer vil derimot kunne sitte i venterommet etter en risikovurdering.

Politiet opplyste at det meste av aktiviteten på Utreisesenteret pågår tidlig på morgenen, fordi mange fly har avgang omkring kl. 06:00, slik at personene må hentes til Utreisesenteret noen timer før. Politiet betegnet aktiviteten ved Utreisesenteret for tiden som høy. I uken før enhetens besøk hadde Utreisesenteret ansvaret for uttransportering av 144 personer. Ifølge politiet var det de utenlandske statsborgerne som ikke aktivt motsatte seg retur som reiste ut via utreisesenteret. Alternativet var å sitte på Trandum helt frem til avreise og kjøres rett til gate.

PU har hjemmel til å benytte tvangsmidler som håndjern, body-cuff, spyttehette, beskyttelseshjelm, strips, teleskopbatong og pepperspray, under visse nærmere regulerte omstendigheter.⁶ I etterkant av besøket anmodet forebyggingsenheten PU om å gi en oversikt over bruken av tvangsmidler for april 2015, både ved opphold på Utreisesenteret og i forbindelse med uttransport. Det ble opplyst at man ikke hadde benyttet tvangsmidler på Utreisesenteret i dette tidsrommet.

³ Se bl.a. Justis- og beredskapsdepartementets tildelingsbrev 5. februar 2015 til Politidirektoratet.

⁴ Intern retningslinje (IR) IR nr. 0.7B, Tilsyn i venterom ved Utreisesenteret, revidert 24. februar 2015.

⁵ Intern retningslinje IR nr. 0.7B.

⁶ Utlendingsloven § 107 femte ledd, politiloven § 6 fjerde ledd jf. politiinstruksen § 3-2, jf. § 3-1, Instruks for gjennomføring av uttransporteringer (Uttransporteringsinstruksen) og Instruks for særskilte hjelpemidler i PU 12. april 2010.

Når det gjaldt bruk av tvangsmidler under selve uttransporten, oppgav PU at denne informasjonen ikke lagres på en slik måte at man kan hente ut statistikk om dette. Informasjonen må hentes fra hendelsesrapportene som utarbeides ved den enkelte uttransport. En manuell gjennomgang viste at man i totalt 98 ledsagede uttransporter hadde benyttet *body-cuff* ved seks anledninger, én gang i kombinasjon med beskyttelsehjelm. Strips ble benyttet ved tre anledninger og håndjern i seks tilfeller. Det manglet utreiserapport i 5 av 20 saker. Gjennomgangen viser at tvangsmidler er benyttet overfor femten av 98 personer som ble uttransportert med transportledsager i april 2015.* Enheten har merket seg opplysninger som tyder på at to personer var påført strips under en lengre flytransport. Slik bruk er tillatt i henhold til Uttransporteringsinstruksen. Dette fremstår imidlertid som lite heldig, blant annet fordi muligheten til å ivareta egen sikkerhet blir svært begrenset.

I lys av politiets opplysninger om utfordringer med å frembringe statistikk understrekes betydningen av god dokumentasjon og etterfølgende kontroll. Det er derfor viktig å få på plass systematisk og samlet registrering av tvangsmiddelbruk og det er positivt at PU har varslet at man vil se på mulighetene for å gjennomføre dette.

Dersom noen får et illebefinnende, kontaktes legevakten på Oslo Lufthavn eller legevakt på Jessheim. Ifølge PU er legevakten på Gardermoen døgnbemannet og har svært kort responstid. Utreisesenteret har tilgang til en hjertestarter, og alle ansatte gis opplæring i bruk av den.

Ifølge PU skjer visitasjon ved at klær og sko undersøkes med håndholdt metalldetektor utenpå klærne. Det foretas ikke kroppsvistasjon ved avkledning. Etter det opplyste vurderte man å skaffe en såkalt kroppsscanner, som vil kunne avdekke farlige gjenstander. Enheten foretok en gjennomgang av internt instruksverk for opphold på venterommet og ved uttransportering for å vurdere visitasjonsrutinene. Selv om rutinene i all hovedsak fremstod som tilfredsstillende, bør det inntas en presisering om at visitasjon ikke er ment å innebære full avkledning.

Ved behov brukes tolk fra PUs tolkeregister, enten per telefon eller ved tilstedeværelse. Politiets erfaring er at det ofte ikke er tid til å hente en tolk fra Oslo. Politiet opplyste også at det er et bredt spekter av språkkunnskaper blant de ansatte på Utreisesenteret. Språkkunnskaper blir vektlagt i rekrutteringen og var et krav da de ble ansatt. Kompetansen blant de ansatte benyttes så mye som mulig.

Når det gjelder tilgang til informasjon for de som skal sendes ut, viste PU til at det er laget informasjonsbrosjyrer beregnet for oppholdet ved Trandum utlendingsinternat. På besøkstidspunktet var det ikke utviklet informasjonsmateriell spesifikt for Utreisesenteret, ettersom det kun var ment å være et stoppested for noen få timer. Samtidig ble det presisert at man så et behov for informasjonsmateriell dersom det ble etablert et døgncenter med overnatting.

**Merknad, 17. august 2015: Teksten i denne rapporten er på dette punkt noe endret. I etterkant av rapportens offentliggjøring 15. juni 2015 informerte Politiets utlendingsenhet om at den inneholdt faktiske feil om omfanget av bruk av tvangsmidler ved uttransport. Ved en inkurie ble dette ikke kommentert av politiet da rapporten ble sendt på internhøring før offentliggjøring.*

Anbefalinger

- Det bør sikres en systematisk og samlet registrering av tvangsmiddelbruk under opphold på Utreisesenteret og ved uttransportering.
- Det bør presiseres i lokalt instruksverk at visitasjon ikke er ment å innebære full avkledning.

4.2 Politiposten på Oslo Lufthavn Gardermoen

Gardermoen politistasjon ved Romerike politidistrikt har tre venterom som benyttes i forbindelse med utlendingskontroll. Disse ligger ved grensekontrollen i terminalbygget på Oslo Lufthavn Gardermoen. Ifølge lokalt instruksverk benyttes venterommene ved forberedelser til bortvisninger, utvisninger, i påvente av asylregistrering eller gjennomføring av uttransportering. De tre venterommene disponeres også av PU, etter avtale med Romerike politidistrikt. PU disponerer også et kontor. Venterommene kan også benyttes av andre politidistrikter ved uttransportering av utenlandske statsborgere.

Venterommene er på cirka 9,5 kvadratmeter med to benker langs veggene og et lite bad med toalett og vask innerst i rommet. De som sitter på venterommene visiteres før innsettelse og fratas belter og sko. Dette låses inn i skap i gangen. Visitasjonen gjennomføres med håndholdt metalldetektor og/eller søk utenpå klærne. Etter det opplyste praktiseres ikke kroppsvisitasjon ved full avkledning. Utenfor hvert venterom var det en tavle der de innsattes navn, statsborgerskap og saksnummer var oppført. Ifølge lokalt instruksverk skal det alltid være minst to politifolk eller grensekontrollører til stede på politiposten dersom venterommene er i bruk.

Ifølge politiet er det vanlig at fire-fem personer oppholder seg på et venterom samtidig. Det er ikke satt noen grense for hvor mange personer som kan oppholde seg i et venterom samtidig. Politiet opplyste at sittediden som regel er kort, anslagsvis en-to timer. Dersom planlagte transportoppdrag måtte utsettes, på grunn av forsinket/kansellert fly eller av andre grunner, kunne det likevel forekomme at personer satt på venterom i inntil tolv timer. Det ble opplyst at enslige kvinner og enslige menn i utgangspunktet ikke skal sitte sammen. Der dette unntaksvis har hendt, lages en avviksrapport. Enslige kvinner får derimot sitte i samme venterom som familier. Dersom enslige mindreårige oppholder seg over fire timer i venterommet skal barnevernet i Ullensaker varsles. Politiet anslo at omtrent halvparten av personene som ble innsatte på venterommene kom fra Trandum, de øvrige ble hentet fra fengsel, politiarrest eller asylmottak.

Under opphold på venterommene tilbys det tørrmat. Det deles ikke ut bestikk eller liknende. Ifølge lokal instruks skal den innsatte tilbys mat ved opphold over fire timer. Det var anledning til å få litt frisk luft, eller å ta en sigarett, ved at tjenestepersonell tar de innsatte med utenfor terminalbygget. Personlig mobil kunne benyttes i venterommet. Politiposten har tilgang til hjertestarter. Tilsyn gjennomføres ved påsyn gjennom et vindusfelt fra korridoren utenfor venterommene. Det er imidlertid uklart hvordan man sikrer at tilsyn gjennomføres jevnlig, da lokal instruks ikke gir føringer om dette.

4.3 Tollvesenets lokaler for tilbakeholdelse på Oslo Lufthavn Gardermoen

Tollvesenets lokaler på Gardermoen ligger ved grensekontrollen, vegg i vegg med politiposten.

Når vilkårene for pågrepelse etter reglene i straffeprosessloven er til stede, kan pågrepelse foretas av tollmyndighetene, som snarest mulig skal overlevere den pågrepne til politiet.⁷ Videre har

⁷ Tolloven § 16-13 annet ledd.

tollmyndighetene adgang til å stanse og holde tilbake personer i forbindelse med kontroll. I forbindelse med gjennomføring av kontrolltiltak og i påvente av overlevering til politiet blir pågrepne ført til en ventecelle.⁸ Tollvesenet kan benytte håndjern og tjenestemennene er trent i pågripelsesteknikker.

Tollvesenet har tre venteceller på mellom fire og seks kvadratmeter. Av hensyn til sikkerhet og av hygieniske grunner inneholder disse rommene ingen innredning, utover en benk. Ventecellene brukes kun av tollvesenet og er, etter det som ble opplyst, jevnlig i bruk. Etter tolloven er det ingen klar tidsgrense for hvor lenge noen kan holdes tilbake før overlevering til politiet, utover at det skal skje «snarest mulig». Det ble opplyst om at man under normale omstendigheter ikke holder vedkommende tilbake lenger enn i en-to timer. Ifølge interne retningslinjer skal det innhentes godkjenning fra seksjonsleder/ kontorsjef hvis en kontroll strekker seg utover fire timer.⁹ Ledelsen uttalte at tollvesenet har adgang til å holde en person tilbake inntil kontroll er avsluttet.

I etterkant av besøket ble Tollregion Oslo og Akershus bedt om supplerende informasjon.¹⁰ I svaret ble det blant annet opplyst at man de siste tre månedene, regnet fra besøkstidspunktet, hadde holdt tre personer tilbake for kontroll utover fire timer. I alle tre saker forelå det mistanke om smugling i kroppens hulrom. Ifølge tollregionen var opphold av en slik lengre varighet i all hovedsak tilfeller der det foreligger begrunnet mistanke om at personen oppbevarer narkotika i kroppen etter å ha svelget eller på annen måte plassert stoffet i kroppen. I øvrige kontroller ble tidsforbruket ikke loggført på tilsvarende vis, ettersom tidsbruken sjelden var mer enn 30 minutter. Det fremkom samtidig at tilbakeholdelsen kunne tenkes å vare lenger enn det tar å gjennomføre selve kontrollen fordi man må vente på politiet. Det ble oppgitt at tollregionen heretter vil registrere tidspunktet for varsling til politiet samt tidspunkt for politiets ankomst til tollvesenets fasiliteter, slik at man kan identifisere tidsbruken som går med til selve tollkontrollen. Dette fremstår som positivt fordi dette vil gi bedre oversikt over den reelle varigheten av tilbakeholdelse ved tollkontroll.

Under befaringen tok forebyggingsenheten opp tollvesenets rutiner for kontrollundersøkelser som det gis adgang til i tollforskriften, herunder visitasjon og bruk av spesialtoalett og lavdose røntgenundersøkelse (kroppsscanner). Tollmyndighetene har adgang til å anmode den kontrollerte om å benytte spesialtoalett eller å gjennomgå røntgenundersøkelse. Dersom den som kontrolleres ikke samtykker, må påtalemyndigheten anmodes om at vedkommende fremstilles for undersøkelse på sykehus etter straffeprosesslovens regler.¹¹

Det ble opplyst at visitasjon gjennomføres av tjenestemann av samme kjønn. Visitasjon skjer på cellene. Utover dette viste ledelsen til tollforskriftens regler for gjennomføring av kontrollundersøkelser. Ved mistanke om ulovlig vareførsel kan tollmyndighetene gjennomføre fullstendig avkledning og besiktigelse av kroppen, men ingen fysisk kontroll av andre kroppslige hulrom enn i hodet.¹² Det ble opplyst at de ansatte passet på eventuelle mindreårige i et annet rom dersom en av foreldrene måtte visiteres. Dette forekom ifølge ledelsen sjelden. Det forekom også unntaksvis at mindreårige ble visitert, med foreldrene til stede i rommet.

⁸ Tolloven § 13-1, jf. tollforskriften 13-1-1.

⁹ Lokale retningslinjer ved innvendig smugling, 26. mars 2014.

¹⁰ Sivilombudsmannens forebyggingsenhet brev 5. mai 2015 til Tollregion Oslo og Akershus.

¹¹ Tollforskriften § 13-1-1 jf. straffeprosessloven § 157.

¹² Tollforskriften § 13-1-1 andre ledd.

Tollvesenet hadde et eget rom med spesialtoalett for å avdekke gjenstander skjult i kroppen. Et spesialtoalett brukes for å kunne kontrollere avføring for gjenstander som har vært skjult i kroppen. Under befaringen fremkom det at det ved bruk av spesialtoalett skal være direkte fysisk tilsyn hele tiden og de ansatte skal kunne se hendende til personen på toalettet, for å unngå bevisforspillelse. Ifølge statistikk for mars måned 2015 ble spesialtoalett benyttet 14 ganger.

En lavdose røntgenundersøkelse (kroppsscanner) kan gjennomføres i et eget rom. To tjenestemenn skal være til stede under hele kontrollen. Røntgenmaskinen gjør det mulig for den kontrollerte å beholde klærne på, utover ytterklær og andre gjenstander som kan forstyrre resultatet. Bruk av kroppsscanner er et pilotprosjekt godkjent av Statens strålevern. Ifølge statistikk for mars måned 2015 ble kroppsscanner benyttet åtte ganger.

Enheten ble forelagt et skriv om røntgenundersøkelse som deles ut til personer som tas ut til utvidet tollkontroll. Skrivet forelå på flere språk. I skrivet fremgår det blant annet at:

«Det er frivillig å gjennomføre denne typen røntgenundersøkelse. Hvis du ikke ønsker å bli skannet i røntgenmaskinen, vil det likevel bli gjennomført en utvidet tollkontroll. En slik utvidet kontroll tar lenger tid og kan bety at du må bruke et spesialtoalett eller bli fraktet til røntgenundersøkelse på et sykehus.»

Den refererte formuleringen kan være egnet til å skape et inntrykk av at tollvesenet selv uansett har adgang til å holde mistenkte tilbake inntil spesialtoalett benyttes. Forebyggingsenheten understreker at regelverket på området ikke skal forstås slik, og antar at dette heller ikke var meningen. Det antas at man i stedet kan presisere at konsekvensen av å nekte slik undersøkelse er at tollvesenet kan be påtalemyndigheten om å anmode en domstol om å fremstille vedkommende for undersøkelse på sykehus etter reglene i straffeprosessloven § 157. Dette vil legge til rette for at den som holdes tilbake kan avgi et reelt samtykke om å la seg undersøke med slike midler.

Ledelsen opplyste ellers at kroppsscanneren hadde vært brukt 179 ganger siden den ble anskaffet i november 2013, og at bruken av spesialtoalett hadde gått ned som følge av økt bruk av kroppsscanner. Dette er positivt. Kroppsscanner fremstår som et mer humant alternativ til spesialtoalett, ikke minst i lys av at ansatte, ved bruk av spesialtoalett, må holde direkte tilsyn for å hindre at gjenstander skjules.

Personer som holdes tilbake er under kontinuerlig tilsyn. Ettersom det ikke var noen gjenstander i ventecellene fremstod mulighetene for selvskading eller selvmordsforsøk som lav. Tollvesenet fulgte også med til toalett, og det var ikke anledning til å låse døren i slike tilfeller. Tollvesenet viste også til at helsetjenesten på flyplassen kommer raskt ved behov.

Anbefaling

- Tollmyndighetene bør endre informasjonsskrivet om røntgenundersøkelse slik at det fremgår klart at det er frivillig om man vil benytte spesialtoalett etter reglene i tollforskriften.

4.4 Gardermoen politistasjon

Gardermoen politistasjon befinner seg cirka 500 meter fra terminalbygningen ved Oslo Lufthavn. Politistasjonen er underlagt Romerike politidistrikt og har en egen politistasjonssjef. Politistasjonen har seks ordinære glattceller.

Under et innledende møte med politistasjonssjefen ble det opplyst om at arresten ikke er i bruk, og at den utelukkende åpnes ved ekstraordinære behov, for eksempel i julebordsesongen. I slike tilfeller overføres arrestforvarere til Gardermoen politistasjon fra sentralarresten i Lillestrøm. Årsaken var utilstrekkelig bemanning til arrestdrift ved Gardermoen politistasjon. Dette var også i samsvar med den beskrivelse som tidligere ble gitt fra de ansvarlige for sentralarresten i Lillestrøm under forebyggingsenhetens uvarslede besøk 2. februar.

Etter en befaring konstaterte forebyggingsenheten at det likevel fantes en innsatt i arresten, som var blitt pågrepet etter en kontroll fra tollmyndighetene på flyplassen. Det fremkom at politiledelsen ikke var gjort kjent med innsettelsen, som var besluttet av vaktleder. Det gir grunn til bekymring at verken stedlig ledelse eller politidistriktets øvrige ledelse har hatt kjennskap til at arresten er i drift. I den sammenhengen kan det bemerkes at det er vaktleder som er utpekt som ansvarlig for arresten i henhold til lokal arrestinstruks, og at det ikke fremgår noe krav om at ledelsen gjøres kjent med eventuelle innsettelse.

I etterkant av besøket tok enheten opp spørsmål knyttet til bruken av arresten. Det ble blant annet innhentet en samlet oversikt over alle føringer i arrestjournal fra Gardermoen politistasjon i 2015. En gjennomgang viste at arresten på Gardermoen politistasjon ble benyttet i 19 tilfeller i perioden 1. januar-7. mai 2015. Seks av de 19 arrestoppholdene varte i ett døgn og 16 timer. Politiet opplyste at bakgrunnen for disse seks arrestforholdene var hendelser på Politiets utlendingsinternat på Trandum 15. mars 2015. Fordi deler av bygningsmassen på Trandum ble satt ut av funksjon, fikk Politiets utlendingsenhet (PU) låne arrestkapasitet på Gardermoen politistasjon. PU ble pålagt å foreholde seg til vaktleder ved Gardermoen politistasjon, men måtte selv stille med personell for å gjennomføre inkvirering og inspeksjon i henhold til lokalt arrestinstruks. Videre nevnes det at etterforskningsavsnittet ved Gardermoen politistasjon har behov for å benytte arresten som ventecelle fra sak til sak. Utover de seks som ble innsatt som følge av opprør på Trandum, var det imidlertid tre andre tilfeller som medførte overnatting i arrest (15-17 timers opphold). Til tross for forsikringer om det motsatte, tyder foreliggende informasjon på at arresten på Gardermoen er i jevnlig bruk.

Under befaringen ble enheten oppmerksom på et skriv av datert 16. mars 2015 som hang på en vegg i mottaksrommet. Skrivet inneholdt rutiner som det kan stilles spørsmålstegn ved. Det fremgikk blant annet at «luft og røyk skjer en gang om dagen. (2 røyk) Håndjern skal brukes». Senere i skrivet fremgikk det at man «kjører samme linje som Særskilt Sikret Avdeling på Trandum». I sitt oppfølgingsbrev antok politiets stedlige ledelse at skrivet var utarbeidet av ansatte i PU, i forbindelse med utlån av arrestkapasitet 15.-16. mars 2015. Det ble bemerket at arrestens ansatte forholder seg til gjeldende instruks, at det ikke var behov for ytterligere retningslinjer og at de nevnte formuleringene ikke var forenlige med verken lokal arrestinstruks eller politiets holdninger.

Hendelsene avdekker behov for at politiet på Gardermoen sikrer at man til en hver tid har full oversikt over bruken av arresten og en klargjøring av ansvarsforhold og regler dersom annen politimyndighet låner kapasitet.

Cellene var på om lag seks kvadratmeter. De hadde sengebrisk et nivå høyere enn gulvet og toalett støpt inn i et hjørne av rommet. Alle cellene hadde mulighet til videoovervåking med overføring til skjermer på sambandsrom. Cellene manglet en tydelig fargekontrast mellom gulv og vegg, og var

malt i en mørk gråfarge. Ingen av cellene hadde tilgang til klokke. De manglet også vindu eller andre former for dagslysinnfall, til tross for at arresten befant seg i første etasje.

Under befaringen noterte forebyggingsenheten også at det i mottaksrommet (inkvireringsrommet) bak en brisk langs veggen var montert metallstrenger med ringer for feste av håndjern. Politiets stedlige ledelse var ikke kjent med bruken av disse metallringene. Det vises her til tidligere anbefalinger til politiarrestene om å fjerne slike anordninger.¹³

Anbefalinger

- Politiets stedlige ledelse bør sikre at man til enhver tid har full oversikt over bruken av sekundærarresten på Gardermoen. Ansvarsforhold og regler dersom annen politimyndighet låner arrestkapasitet, bør klargjøres.
- Det bør iverksettes tiltak som sikrer at bruken av arresten er i tråd med instruksverket.
- Politiet anbefales å oppgradere cellene slik at de får en mer human utforming. Det bør installeres klokke på alle cellene.
- Politiet bør fjerne metallringene som er fastmontert i veggen i mottaksrommet.

¹³ Sivilombudsmannens forebyggingsenhet, se bl.a. rapport etter besøk til Drammen sentralarrest 22. oktober, side 18, og rapport etter besøk til Lillestrøm sentralarrest, side 19.

S|OM

Sivilombudsmannens forebyggingsenhet mot tortur og umenneskelig behandling ved frihetsberøvelse

Kontaktinformasjon:

Telefon: 22 82 85 00
Grønt nummer: 800 800 39
E-post: postmottak@sivilombudsmannen.no

Besøksadresse: Akersgata 8, Oslo
Postadresse: Postboks 3 Sentrum, 0101 Oslo

www.sivilombudsmannen.no/om-torturforebygging/forsiden